demos

Jaargang 28
Juni 2012

ISSN 0169-1473

Een uitgave van het
Nederlands
Interdisciplinair
Demografisch
Instituut

Bulletin
over
Bevolking
en
Samenleving

6

inhoud

1 **Tussen twee werelden**
2 1,2 miljoen Nederlanders met dubbele nationaliteit
4 **Bevolkingsontwikkeling verschilt sterk per provincie in 2011**
4 Aantal adopties sinds jaren zestig niet meer zo laag
7 **Langer doorwerken in Europa?**
8 **Vruchtbare grenzen?**

Foto: Roel Wijnants/flickr

Tussen twee werelden

Zelfidentificatie van nieuwe Nederlanders

MOIRA GALLOWAY, IŞIK KULU-GLASGOW
EN MONIKA SMIT

In hoeverre identificeren nieuwe Nederlanders zich met Nederland en het land van herkomst? Sluit het ene het andere uit of kunnen beide gevoelens naast elkaar bestaan?

Uit onderzoek van het WODC lijkt eerder sprake van een naar tijd en omstandigheden wisselende zelfidentificatie met Nederland en het herkomstland dan van een onveranderlijke zelfidentificatie met een van beide.

Nederland heeft een lange immigratiegeschiedenis. Door de jaren heen vestigden zich vele immigranten in Nederland, vaak uit niet-westerse landen. Deze instroom ging gepaard met een pluriformiteit aan culturen, leefstijlen, gebruiken, en normen en waarden, zo stelt de Wetenschappelijke Raad van het Regeringsbeleid (WRR) in het rapport 'Identificatie met Nederland' uit 2007. In de jaren negentig ontstond er een publiek en politiek debat over de multiculturele samenleving en de (beperkte) integratie van niet-westerse immigranten. Recent zijn deze thema's weer ter discussie gesteld. De meest recente Integratienota uit 2011 stelt dat, hoewel er onmiskenbaar sprake is van integratie onder veel immigranten, een deel van hen hier nog altijd niet in lijkt te slagen.

Uit onderzoek blijkt dat politici de afgelopen jaren integratievraagstukken steeds meer als een identiteitsvraagstuk presenteren. Er wordt in toenemende mate van immigranten verwacht dat zij zich uitsluitend identificeren met Nederland. Een gevoel van verbondenheid met Nederland wordt gezien als een cruciaal aspect van succesvolle integratie. Het verkrijgen van de Nederlandse nationaliteit wordt door de Nederlandse overheid beschouwd als de kroon op dit proces. In dit kader wordt in toenemende mate nadruk gelegd op het maken van een bewuste keuze voor het Neder-

demodata

1,2 MILJOEN NEDERLANDERS MET DUBBELE NATIONALITEIT

Op 1 januari 2011 telde Nederland 1,2 miljoen mensen met de Nederlandse en minimaal één andere nationaliteit. Hiervan heeft bijna de helft de Turkse of Marokkaanse nationaliteit en bijna een kwart de nationaliteit van een ander land uit de Europese Unie. De 15 meest voorkomende tweede nationaliteiten zijn de volgende:

Bron: CBS.

landerschap. Het hebben van meerdere nationaliteiten wordt veelal gezien als een belemmering van het integratieproces. Het Nederlanderschap dient volgens het huidige – op dit moment demissionaire – kabinet exclusiviteit uit te stralen. Dit blijkt ook uit de recente wijziging van de Rijkswet op het Nederlanderschap die onder meer inhoudt dat in de toekomst bij het verkrijgen van het Nederlanderschap – indien mogelijk – afstand moet worden gedaan van de oorspronkelijke nationaliteit(en). Volgens CBS cijfers waren er op 1 januari 2011 overigens 1,2 miljoen Nederlanders met ten minste één andere nationaliteit, meestal de Turkse of de Marokkaanse.

Ceremonie

Sinds 1 oktober 2006 is iedereen die de Nederlandse nationaliteit wil verkrijgen, verplicht om deel te nemen aan een naturalisatieceremonie. Deze ceremonie dient onder meer 'op gepaste wijze' uitdrukking te geven aan de verbondenheid met en de betrokkenheid bij Nederland. Het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatie Centrum (WODC) van het Ministerie van Veiligheid en Justitie evalueerde de naturalisatieceremonie met als doel te achterhalen hoe betrokkenen de naturalisatieceremonie beleefden en of het bijwonen van de ceremonie iets veranderde aan hun verbondenheid met Nederland.

Een belangrijk onderdeel van verbondenheid is de 'zelfidentificatie met Nederland', zoals verwoord door nieuwe Nederlanders van niet-westerse afkomst (hierna: 'nieuwe Nederlanders'). Hoewel het niet mogelijk is om definitieve conclusies te trekken op basis van het kleine aantal interviews, geven de resultaten wel een beeld van de zelfidentificatie met Nederland en het land van herkomst, alsmede van de factoren die hieraan ten grondslag lijken te liggen. In dit artikel wordt – tenzij expliciet aangegeven – geen onderscheid gemaakt tussen zelfidentificatie voor en na de ceremonie, aangezien de onderzoeksresultaten laten zien dat verschillen hiertussen verwaarloosbaar zijn.

Foto: Roel Wijnants/flickr

Zelfidentificatie met Nederland en het land van herkomst

Veel nieuwe Nederlanders zeggen een sterke band te hebben met het herkomstland en vrijwel iedereen uit de onderzoeksgroep geeft aan zich 'herkomstlander' te voelen. De voornaamste redenen zijn dat het land van herkomst het geboorteland is, gevolgd door de lange verblijfduur aldaar, of familie die nog in het herkomstland woont. Men ziet het gevoel van 'herkomstlander-zijn' als een 'basis': *'Als je niet weet waar je vandaan komt, kun je je weg niet vinden'*. Voor sommige nieuwe Nederlanders bepaalt deze basis dat men zich uitsluitend identificeert als 'herkomstlander'. Echter, veruit de meesten geven aan zich daarnaast ook te identificeren met Nederland of zich juist meer Nederlander te voelen dan 'herkomstlander'.

Hoewel het merendeel van de nieuwe Nederlanders zich vooral 'herkomstlander' zegt te voelen, is de zelfidentificatie met Nederland bij de meesten evenzeer aanwezig. De voornaamste reden die hiervoor wordt gegeven is de sociaaleconomische participatie; respondenten geven aan dat vrienden, werk en studie bijdragen aan een gevoel van 'Nederlander zijn'. Daarnaast lijkt de mate van taalbeheersing samen te hangen met de zelfidentificatie met Nederland en het land van herkomst. Mensen die de Nederlandse taal beter beheersen, lijken zich vaker te identificeren met Nederland. Nieuwe Nederlanders die de Nederlandse taal niet spreken, geen sociale contacten hebben met Nederlanders en niet deelnemen aan de Nederlandse maatschappij via bijvoorbeeld werk of studie zeggen zich vooral 'herkomstlander' te voelen. In de onderzoeksgroep betrof dit met name eerste generatie allochtonen die al vele jaren in Nederland woonden. Enkele respondenten die in Nederland altijd omringd zijn (geweest) door en/of wonen in buurten met veel mede-herkomstlanders, geven aan dat zij zich door de afwezigheid van sociale contacten met Nederlanders nooit Nederlander (hebben) kunnen voelen.

Nieuwe Nederlanders zeggen zich verder te identificeren met Nederland, simpelweg doordat men in Nederland woont. *'Ik ben Marokkaans maar ik woon hier en daarom voel je je Nederlander'*. Niet alleen het verblijf op zich, maar ook de verblijfsduur lijkt voor veel niet-westerse allochtonen van invloed te zijn op het gevoel van 'Nederlander-zijn'. Mensen die relatief kort in Nederlander wonen, voelen zich vaker uitsluitend 'herkomstlander' dan personen die reeds langere tijd in Nederland zijn gehuisvest. Het merendeel van degenen die relatief kort in Nederland wonen, verwacht zich echter wel te gaan identificeren met Nederland wanneer men hier langere tijd verblijft. Nieuwe Nederlanders zeggen verder zich Nederlander en/of 'herkomstlander' te voelen, afhankelijk van de omgeving waarin zij zich bevinden en de wijze waarop andere mensen hen

beschouwen. Sommigen voelen zich een Nederlander als zij zich niet onder Nederlanders bewegen, bijvoorbeeld in het buitenland. Wat ook een rol kan spelen bij de zelfidentificatie is de wijze waarop men door de ander wordt beschouwd. In het buitenland kan men worden gezien als een Nederlander. Respondenten geven aan dat dit de zelfidentificatie met Nederland versterkt. Hetzelfde kan gebeuren in Nederland. Een nieuwe Nederlander van Turkse afkomst bijvoorbeeld zegt zich Nederlander te voelen, mede omdat hij in Nederland niet wordt herkend als 'Turk', maar veeleer als 'Nederlander'. Daarentegen lijkt het op negatieve wijze benadrukken van het 'niet Nederlands-zijn', bijvoorbeeld door discriminerende uitspraken of handelingen, het gevoel van 'herkomstlander-zijn' te kunnen versterken, en het gevoel van 'Nederlander-zijn' juist afzwakken of zelfs volledig uitsluiten.

Paspoort als bevestiging

Het verkrijgen van de Nederlandse nationaliteit kan ook een rol spelen bij het gevoel van 'Nederlander-zijn'. Het aantoonbare bewijs van het Nederlanderschap aan de omgeving, namelijk het paspoort, met name het fysieke, zichtbare aspect van dit document, blijkt van belang te zijn voor de zelfidentificatie met Nederland; men kan hiermee laten zien Nederlander te zijn. Dit nieuwe identiteitsbewijs brengt ook minder 'zichtbare' rechten met zich mee waardoor het gevoel van 'Nederlander-zijn' versterkt kan worden (bijvoorbeeld het recht om zonder visum in de Europese Unie te reizen).

Voor nieuwe Nederlanders van de tweede generatie en degenen met een asielachtergrond spelen (ook andere) specifieke factoren een rol bij hun zelfidentificatie met Nederland. Nieuwe Nederlanders van de tweede generatie zeggen zich Nederlander te voelen omdat zij 'in Nederland geboren zijn', maar ook het feit dat zij onderwijs hebben genoten in Nederland, de Nederlandse taal relatief goed beheersen en vaak werken speelt hierbij een rol. Tegelijkertijd geeft deze groep aan zich ook 'herkomstlander' te voelen. De opvoeding en de gewoonten in het ouderlijke huis lijken hier grotendeels verantwoordelijk voor te zijn. Jonge niet-westerse allochtonen voelen zich vooral 'herkomstlander' wanneer zij thuis bij hun ouders zijn, de moedertaal van de ouders spreken of gerechten eten uit het land van herkomst. Men spreekt in dit verband ook wel van een bepaalde 'cultuur' die men van huis uit meekrijgt, wat bijdraagt aan de zelfidentificatie met het land van herkomst.

Voor nieuwe Nederlanders met een asielachtergrond zijn bepaalde kenmerken van de Nederlandse samenleving evenals de normen en waarden die hier gelden van belang voor hun zelfidentificatie, zij voelen zich hierdoor Nederlander. Zij noemen de veiligheid, het zorgstelsel, evenals de vrouwvriendelijkheid die in tegenstelling tot het land van herkomst, de Nederlandse maatschappij kenmerkt. In dit verband worden de positieve karakteristieken van Nederland vaak afgezet tegen de negatieve omstandigheden in het land van herkomst.

Foto: Roel Wijnants/flickr

Discussie

Uit de evaluatie blijkt dat de meeste nieuwe Nederlanders van niet-westerse afkomst zich niet uitsluitend Nederlander of 'herkomstlander' voelen, maar zich identificeren met zowel Nederland als het land van herkomst. Daarbij verschilt de manier waarop men zichzelf identificeert: afhankelijk van de situatie kan het gevoel van 'Nederlander-zijn', of 'herkomstlander-zijn' overheersen. Het is de vraag of van nieuwe Nederlanders verwacht kan worden dat zij zich louter met Nederland identificeren en of de nadruk vanuit de overheid op zelfidentificatie uitsluitend met Nederland, de integratie van nieuwe Nederlanders bevordert. In plaats van het Nederlanderschap te zien als een exclusief gegeven, zou dit ook kunnen worden beschouwd als een aanvulling op het 'herkomstlander-zijn'.

Drs. A.M. Galloway, e-mail: agallowa@minvenj.nl,
dr. I. Kulu-Glasgow, e-mail: i.kulu@minvenj.nl,
en **dr. M. Smit**, e-mail: m.smit@minvenj.nl.

LITERATUUR:

- Integratienota Integratie, Binding, Burgerschap. Beleidsnota, 16-06-2011. Ministerie van Binnenlandse Zaken.
- Sleegers (2007), *In debat over Nederland. Veranderingen in het discourse over de multiculturele samenleving en nationale identiteit.* Den Haag/Amsterdam: WRR/Amsterdam University Press.
- Welle, I.C. van der (2011), *Flexibele burgers? Amsterdamse jongvolwassenen over lokale en nationale identiteiten.* Proefschrift Universiteit van Amsterdam.
- WRR (2007), *Identificatie met Nederland.* Amsterdam: Amsterdam University Press.

HET ONDERZOEK

Het WODC evalueerde de naturalisatieceremonie met als doel te achterhalen hoe betrokkenen deze ceremonie beleefden en of het bijwonen van de ceremonie iets veranderde aan hun verbondenheid met Nederland zijn. Veertig personen die in 2009 Nederlander werden en een naturalisatieceremonie hebben bijgewoond werden enkele weken voor en enkele weken na de ceremonie geïnterviewd. De respondenten – 20 mannen en 20 vrouwen – verschilden sterk wat betreft leeftijd, hoogst genoten opleiding en sociaal economische achtergrond. Bijna 90% behoorde tot de eerste generatie allochtonen. Ze waren om uiteenlopende redenen vanuit Turkije, Marokko, Suriname, Afghanistan, Irak en overige (asiel)landen naar Nederland gekomen: gezinsvorming (35%), gezinshereniging (25%), asiel (20%), arbeid (7,5%) en studie (5%). Ongeveer de helft van hen verbleef hier al meer dan 10 jaar. De gemiddelde verblijfsduur in Nederland was 16 jaar.

Bevolkingsontwikkeling verschilt sterk per provincie in 2011

HANS KASPER EN LOLKE SCHAKEL

De bevolking van Nederland is in 2011 met ruim 70 duizend toegenomen. De demografische processen van geboorte, overlijden, binnenlandse en buitenlandse migratie die de bevolkingsontwikkeling bepalen verschillen sterk per provincie. Hoe zagen deze ontwikkelingen er uit voor het afgelopen jaar? Er is samenhang tussen de migratiestromen en de provinciale banenmarkt.

Foto: Jolande Siebenga

demodata

AANTAL ADOPTIES SINDS JAREN ZESTIG NIET MEER ZO LAAG

In 2011 zijn in Nederland 560 kinderen geadopteerd. Dit is het laagste aantal sinds 1965. In 2010 werden nog 720 kinderen geadopteerd. Sinds het meest recente piekjaar 2004 is het aantal adoptiekinderen vrijwel onafgebroken gedaald. In dat jaar werden 1.380 kinderen geadopteerd, ruim tweemaal zoveel als in 2011. Bijna alle adoptiekinderen komen uit het buitenland. In 2011 ging het om 535 kinderen. Dit aantal is sinds 1973 niet meer zo laag geweest. Tot halverwege de jaren zeventig werden vooral Nederlandse kinderen geadopteerd. De laatste decennia zijn dit er hooguit enkele tientallen per jaar. Een derde van alle buitenlandse adoptiekinderen komt uit China. In 2011 werden 180 Chinese kinderen geadopteerd. In 2004 waren dit er nog 800.

Bron: CBS.

Volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) is de totale bevolking van Nederland in 2011 met 70.103 mensen gegroeid naar 16.725.902. Er zijn ruim 179.000 kinderen geboren en er zijn ruim 135.000 mensen overleden, waardoor de natuurlijke aanwas positief is en bijna 44.000 bedraagt. Daarnaast zijn er ruim 160.000 mensen uit het buitenland naar Nederland gekomen en zijn er ruim 134.000 naar het buitenland vertrokken, waardoor een buitenlands migratiesaldo resulteert van plus 26.000. Per provincie verschilt dit beeld echter, mede omdat dan ook de binnenlandse migratie in de berekeningen moet worden meegenomen. Immers, bijna 600.000 inwoners van Nederland zijn vorig jaar binnen ons land tussen gemeenten verhuisd.

Provinciale verschillen

Per provincie doen zich verschillende ontwikkelingen voor zoals tabel 1 en tabel 2 laten zien. De totale bevolking nam in 2011 toe in negen provincies (Groningen, Overijssel, Flevoland, Gelderland, Utrecht, Noord-Holland, Zuid-Holland, Noord-Brabant en Limburg) en daalde in drie provincies (Friesland, Drenthe en Zeeland) als gevolg van uiteenlopende ontwikkelingen. In twee provincies is sprake van een negatieve natuurlijke aanwas, namelijk Limburg en Drenthe. Er zijn daar dus minder kinderen geboren dan dat er mensen zijn overleden. In zes provincies is het saldo van binnenlandse migratie positief en in zes provincies is het negatief. De provincies waar per saldo meer inwoners uit de rest van het land naar toe trokken waren Groningen, Gelderland, Utrecht, Noord-Holland, Zuid-Holland en Noord-Brabant. De andere provincies zagen dus per saldo hun inwoners wegtrekken naar deze veelal grotere, meer centraal gelegen provincies. Het buitenlands migratiesaldo was in alle provincies positief. Met andere woorden, naar elke provincie kwamen meer mensen uit het buitenland dan naar het buitenland toe gingen. Wanneer de ontwikkelingen in zowel het binnenlands als buitenlands migratiesaldo bij elkaar genomen worden, dan blijkt dat het totale migratiesaldo in acht provincies positief was en in vier negatief. Het totale migratiesaldo was positief in de al genoemde provincies met een positief binnenlands migratiesaldo en in Flevoland en Limburg.

In een aantal provincies werd de bevolkingsontwikkeling in 2011 voor het grootste deel bepaald door de natuurlijke aanwas (in positieve zin in Friesland, Overijssel, Flevoland, Gelderland en Utrecht; in negatieve zin in Limburg). De invloed van het binnenlands migratiesaldo op de totale bevolkingsontwikkeling was vooral groot in positieve zin in Noord-Holland, en in negatieve zin in Friesland, Zeeland, Limburg, Drenthe, Overijssel en Flevoland. De invloed van het buitenlandse migratiesaldo op de totale bevolkingsontwikkeling was vooral groot in Friesland, Limburg, Zeeland (provincies waar de totale bevolkingsgroei klein of negatief was), Groningen, Zuid-Holland en Noord-Brabant. Het positieve saldo van de buitenlandse migratie zorgde er bijvoorbeeld in Limburg voor dat de negatieve natuurlijke aanwas en binnenlandse migratiesaldo werden gecompenseerd; in Drenthe lukte dat niet.

De besproken CBS-cijfers zijn ook beschikbaar per gemeente. Bijvoorbeeld binnen een provincie als Limburg blijkt dat er ook tussen gemeenten heel verschillende ontwikkelingen in de demografische componenten zijn waar te nemen (zie kader). Blijkbaar zijn er verschillende factoren die de aantrekkelijkheid van een provincie of ge-

BELANGRIJKSTE DEMOGRAFISCHE ONTWIKKELINGEN IN LIMBURGSE GEMEENTEN IN 2011

- Voor de gemeente Maastricht is in 2011 de bevolking primair toegenomen als gevolg van de positieve buitenlandse migratie (de natuurlijke aanwas en het binnenlands migratiesaldo zijn negatief), vermoedelijk vanwege het grote aantal buitenlandse studenten.
- Er kwamen veel meer mensen die al in Nederland wonen naar gemeenten als Kerkrade en Roermond dan er vertrokken naar de rest van Nederland uit deze gemeenten. Deze gemeenten lijken vooral inwoners te winnen van omliggende gemeenten.
- Roermond en Nederweert zijn de twee gemeenten waar de totale bevolking in 2011 steeg omdat natuurlijke aanwas, binnenlandse migratie én buitenlandse migratie alle drie een positief saldo vertoonden.
- Brunssum, Maasgouw, Roerdalen en Stein zijn de enige gemeenten waar de bevolking gedaald is omdat er sprake was van een sterfteoverschot én een negatief binnenlands migratiesaldo én een negatief buitenlands migratiesaldo.
- Venlo verloor in 2011 verreweg de meeste inwoners aan andere Nederlandse gemeenten: ruim 400 meer dan er verhuisden naar Venlo. Dat het inwonertal toch steeg lag aan een positieve natuurlijke aanwas en een positief buitenlands migratiesaldo.

Tabel 1. Demografische ontwikkelingen per provincie in 2011

	Bevolking op 1 januari 2011	Geboorten	Overledenen	Vestiging vanuit andere gemeente	Vertrek naar andere gemeente	Immigratie	Emigratie	Bevolking op 31 december 2011
Groningen	579.036	5.830	5.244	27.836	27.606	6.078	5.183	580.747
Friesland	647.282	6.651	5.604	22.568	24.205	3.286	2.699	647.279
Drenthe	491.411	4.599	4.645	15.711	16.501	2.103	1.980	490.698
Overijssel	1.134.465	12.601	9.225	32.285	33.468	7.390	6.470	1.137.578
Flevoland	391.967	5.108	2.167	12.796	13.220	4.034	3.052	395.466
Gelderland	2.004.671	20.524	16.568	72.108	71.453	11.876	11.257	2.009.901
Utrecht	1.228.794	14.815	8.824	51.403	50.242	9.588	8.559	1.236.975
Noord-Holland	2.691.477	30.226	21.036	102.475	98.190	36.327	32.813	2.708.466
Zuid-Holland	3.528.324	41.238	28.353	127.785	127.541	44.887	35.459	3.550.881
Zeeland	381.530	3.701	3.662	11.651	12.879	3.503	2.481	381.363
Noord-Brabant	2.454.215	24.944	19.758	79.680	79.194	19.623	15.955	2.463.555
Limburg	1.122.627	9.211	10.430	36.481	38.280	11.642	8.258	1.122.993
Nederland	16.655.799	179.448	135.516	592.779	592.779	160.337	134.166	16.725.902

Bron: CBS.

Tabel 2. Demografische groei per provincie in 2011

	Natuurlijke aanwas (Geboorten minus overlijdens)	Binnenlands migratiesaldo (Vestiging minus vertrek)	Buitenlands migratiesaldo (Immigratie minus emigratie)	Totaal migratiesaldo (binnenlands plus buitenlands migratiesaldo)	Totale bevolkingsgroei
Groningen	586	230	895	1.125	1.711
Friesland	1.047	-1.637	587	-1.050	-3
Drenthe	-46	-790	123	-667	-713
Overijssel	3.376	-1.183	920	-263	3.113
Flevoland	2.941	-424	982	558	3.499
Gelderland	3.956	655	619	1.274	5.230
Utrecht	5.991	1.161	1.029	2.190	8.181
Noord-Holland	9.190	4.285	3.514	7.799	16.989
Zuid-Holland	12.885	244	9.428	9.672	22.557
Zeeland	39	-1.228	1.022	-206	-167
Noord-Brabant	5.186	486	3.668	4.154	9.340
Limburg	-1.219	-1.799	3.384	1.585	366
Nederland	43.932	0	26.171	26.171	70.103

Bron: CBS.

Foto: Jolande Siebenga

meente bepalen om er te blijven of om er naar toe te gaan. Deze liggen ten grondslag aan de hier geschetste ontwikkelingen.

Werkgelegenheid

Een factor die een rol speelt bij het verklaren van de migratiestromen tussen de provincies is de werkgelegenheid, bijvoorbeeld in termen van de concentratiedichtheid van het aantal banen in de regio. In tabel 3 wordt de verhouding tussen het aantal banen van werknemers in december 2010 en de omvang van beroepsbevolking (volgens de nationale definitie van het CBS) eind 2010 weergegeven. Hoe hoger het aantal banen per hoofd van de beroepsbevolking, hoe groter de werkgelegenheid in feite is. Hoe lager het aantal banen per hoofd van de beroepsbevolking, des te minder banen zijn er beschikbaar voor de beroepsbevolking. De concentratiedichtheid kan groter zijn dan 1 omdat de beroepsbevolking alleen bestaat uit personen van 15 tot 65 jaar die 12 uur of meer per week werken of willen werken. Kleine banen worden dus niet altijd meegeteld in de beroepsbevolking.

Tabel 3. Concentratiedichtheid van banen van werknemers per provincie

	Banen van werknemers *	Beroepsbevolking**	Aantal banen per hoofd van de beroepsbevolking
Utrecht	665.600	600.500	1,11
Noord-Holland	1.388.200	1.307.500	1,06
Noord-Brabant	1.199.200	1.158.500	1,04
Zuid-Holland	1.660.800	1.656.500	1,00
Overijssel	522.600	526.500	0,99
Gelderland	906.900	924.500	0,98
Limburg	489.100	503.000	0,97
Groningen	245.200	262.500	0,93
Drenthe	193.800	210.000	0,92
Zeeland	150.700	167.000	0,90
Friesland	255.200	289.000	0,88
Flevoland	146.300	190.000	0,77
Nederland	3.253.000	3.066.500	1,06

* per december 2010

** gemiddelde van het laatste kwartaal van 2010 en het eerste kwartaal van 2011

Bron: CBS.

Uit de tabel blijkt dat de concentratiedichtheid van het aantal banen in de provincies Utrecht en Noord-Holland boven de landelijke concentratiedichtheid van het aantal banen per hoofd van de beroepsbevolking ligt of er gelijk aan is. Dit wil zeggen dat er per hoofd van de beroepsbevolking in deze twee provincies meer banen beschikbaar zijn dan landelijk. Deze twee provincies hebben een positief binnenlands migratiesaldo zodat het verhuismotief 'werken' een belangrijke verklarende factor lijkt voor de interprovinciale migratiestromen in 2011. Voor de meeste provincies geldt dat naarmate het aantal banen per hoofd van de beroepsbevolking hoger is, het binnenlandse migratiesaldo voor die provincies vaker positief dan negatief is. Met andere woorden, wanneer de werkgelegenheid groter is, is er ook vaker een migratie naar die provincies toe, dan naar provincies waar de werkgelegenheid kleiner is.

Huizenmarkt

De werkgelegenheid per provincie is niet de enige factor die de migratiestromen bepaalt. Veel andere factoren zijn in directe of indirecte zin mede bepalend voor deze werkgelegenheid, en dus voor de wel of niet gewenste migratiestromen.

De huizenmarkt speelt een rol bij het vinden of veranderen van baan. Naarmate het moeilijker is een huis te verkopen, zal men minder gauw (kunnen gaan) verhuizen om elders te werken. De tegenwoordig veel genoemde gewenste flexibiliteit op de arbeidsmarkt wordt dus niet bevorderd door een koophuizenmarkt die 'op slot zit'. Wanneer de markt voor koophuizen weer goed gaat functioneren, zal dit ook zijn invloed hebben op de migratiestromen tussen provincies. Om toch flexibel te zijn, zullen werknemers mogelijk eerder een huis huren dan kopen.

Tevens spelen studiekeuzemotieven een rol bij de migratiestromen. Naast een binnenlandse migratie naar studentensteden zien we ook steeds vaker een buitenlandse migratiestroom van studenten uit het buitenland die in Nederland komen studeren. Buitenlandse werknemers uit Midden- en Oost Europa zijn vaak werkzaam in die provincies met een relatief groot deel van de werkgelegenheid in de agrarische sector: Zuid-Holland, Noord-Brabant en Limburg.

Prof. dr. H. Kasper en **dr. L. Schakel**, Etil bv, Maastricht, e-mail: h.kasper@etil.nl

Langer doorwerken in Europa?

WIETEKE CONEN EN HANNA VAN SOLINGE

Als gevolg van de vergrijzing zullen de kosten van onze welvaartsstaat stijgen. Ook zal het arbeidsaanbod op termijn afnemen. Sinds het midden van de jaren negentig staat daarom de verhoging van arbeidsdeelname van (onder andere) ouderen hoog op de agenda van de Nederlandse en Europese beleidsmakers. Maar hoezeer beleidsmakers ook overtuigd zijn van de noodzaak tot langer doorwerken, uiteindelijk zijn het werknemers die samen met hun werkgever alle plannen in de praktijk moeten gaan brengen. Wat vinden werknemers van de plannen over de verhoging van de pensioenleeftijd?

Langer doorwerken is een veel bediscussieerd onderwerp in Europa. Naast structurele ingrepen om vervroegde uittreding tegen te gaan – zoals wijzigingen in regelingen rond vervroegd pensioen, (gedeeltelijke) arbeidsongeschiktheid en werkloosheid – is nu ook de hoogte van de officiële pensioenleeftijd onderwerp van debat. In het recent afgesloten 'Lenteakkoord' is bepaald dat de pensioenleeftijd in Nederland de komende drie jaar trapsgewijs omhoog gaat. Tot 2015 zal er ieder jaar een maand bijkomen. Daarna volgen drie jaarlijkse stappen van twee maanden. In 2019 komen er nog eens drie maanden bij en komt de pensioenleeftijd op 66. Uiteindelijk zal de AOW-leeftijd in 2023 op 67 jaar komen en verder worden gekoppeld aan de levensverwachting. Sommige landen, zoals Duitsland en Groot-Brittannië, gingen al eerder over tot een (stapsgewijze) verhoging van de pensioenleeftijd. De plannen raken vaak een gevoelige snaar. Werknemers die altijd hadden gedacht vervroegd te kunnen stoppen met werken, zien het pensioen uit zicht raken.

De Europese Unie peilde begin 2012 in het kader van het *'Europees Jaar van actief ouder worden en solidariteit tussen generaties'* het draagvlak voor een verhoging van de pensioenleeftijd. In het zogenaamde Eurobarometer-onderzoek dat in alle EU-lidstaten wordt gehouden is gevraagd in hoeverre men het eens is met de stelling dat de pensioenleeftijd in het land verhoogd moet worden in de periode tussen nu en 2030. De resultaten leveren een interessant beeld op, waarbij vooral de grote regionale verschillen binnen Europa de aandacht trekken. In Engeland, Ierland, Nederland en Denemarken is meer dan de helft van de bevolking het er over eens dat een verhoging noodzakelijk is. Met name in de Oost-Europese landen voelt men echter weinig voor een verhoging. In Roemenië en Bulgarije bijvoorbeeld is minder dan 10 procent van de bevolking van mening dat dit een noodzakelijke ingreep is. Dit is aan de ene kant opmerkelijk, omdat het landen zijn met een al relatief lage officiële pensioenleeftijd (63 jaar). Aan de andere kant zijn het ook landen met een relatief lage gemiddelde levensverwachting.

In het Eurobarometer-onderzoek is ook gevraagd naar wat in de ogen van de deelnemers de verplichte pensioenleeftijd zou moeten zijn - indien ze voorstander zijn van een verplichte pensioenleeftijd. Ook hier tekenen zich interessante verschillen af. In de Noord-Europese landen en Nederland vindt men dat werknemers het langst zouden kunnen doorwerken: de verplichte pensioenleeftijd die men hier in gedachten heeft ligt gemiddeld tussen 68 en 70 jaar. In de meeste Oost-Europese landen heeft men hier een totaal andere kijk op. Men denkt daar gemiddeld aan een verplichte pensioenleeftijd tussen de 59 en 62 jaar (Roemenie, Bulgarije, Slowakije) of tussen de 62 en 63 jaar (Litouwen, Tsjechië, Hongarije). Ook in de Zuid-Europese landen is er weinig ondersteuning voor een verplichte pensioenleeftijd van boven de 65 jaar.

Bron: Europese Commissie (2012). Active Ageing. Special Eurobarometer 378.

Drs. W.S. Conen, NIDI en Universiteit Utrecht, Faculteit Recht, Economie, Bestuur en Organisatie, e-mail: conen@nidi.nl en **Dr. ir. H van Solinge**, NIDI, e-mail: solinge@nidi.nl

Vruchtbare grenzen?

Nieuwe benaderingen in levensloopondezoek

Er is de afgelopen 50 jaar heel wat veranderd op het terrein van de relatie- en gezinsvorming. In haar oratie gaf Melinda Mills een samenvatting van de huidige kennis op dit terrein en presenteerde zij haar onderzoeksagenda waarin zij op zoek gaat naar 'vruchtbare grenzen' van het levensloopondezoek.

Op het terrein van de relatie- en gezinsvorming is de afgelopen 50 jaar enorm veel veranderd. Het gaat hierbij zowel over het vormen van partnerschappen (denk aan partnerkeuze, samenwonen, trouwen) als om de manier waarop wij ons voortplanten (planning van het aantal en de timing van kinderen). Deze veranderingen hebben grote gevolgen, zowel voor het leven van individuen als voor de samenleving als geheel. Een belangrijke trend is bij voorbeeld dat vrouwen nu hun eerste kind veel later krijgen dan vroeger, zo rond hun 29ste levensjaar. Dit heeft onder meer geleid tot een ongekende groei in onvrijwillige kinderloosheid en hogere medische kosten. Een andere trend is de toenemende geneigdheid van mensen om elkaar op internet te ontmoeten en online met elkaar te communiceren en de opkomst van internet dating bij partnerkeuze. Partnerschappen zijn een belangrijke bouwsteen van de samenleving, waarbij mensen sterk geneigd zijn tot selectieve partnerkeuze en het kiezen van een partner die dezelfde eigenschappen heeft, bij voorbeeld wat betreft opleiding (zie figuur) of etnische achtergrond. Dit kan er toe leiden dat sociale ongelijkheid binnen een samenleving blijft bestaan of zelfs wordt versterkt. Melinda Mills wil haar onderzoek richten op 'vruchtbare' grenzen van het levensloopondezoek.

Genen en demografie

Mills is van mening dat tot op heden de onderliggende biologische en genetische factoren die ons gedrag sturen grotendeels zijn genegeerd in demografisch en sociologisch onderzoek. Mills en haar collega's willen deze grens verleggen. In hun onderzoek naar reproductief en partnervormend gedrag gaan zij de complexe interactie tussen de sociale omgeving en onze genetische samenstelling bestuderen. Om de erfelijke component van demografisch gedrag te bestuderen gaat de onderzoeksgroep gebruik maken van een studie onder tweelingen. Verder is het de ambitie om een brug te slaan tussen sociaaldemografisch en genetisch onderzoek door het eerste zogenoemde GWAS (genome-wide-association-search)-onderzoek uit te voeren voor reproductieve keuze en partnervormend gedrag. Hierbij willen Mills en haar collega's niet alleen het bestaan van een onderliggende genetische architectuur voor gedrag onderzoeken, maar ook de relevante genen identificeren.

Partnerkeuze en internet

Een tweede te verleggen grens ziet Mills op het gebied van selectieve partnerkeuze. Eerder onderzoek was grotendeels gebaseerd op verhalen die door de proefpersonen zelf werden verteld of die werden vastgelegd door middel van enquêtes of registratiegegevens. In het nieuwe onderzoek wordt gebruikgemaakt van nieuwe gegevens over online dating uit elf Europese landen. Daarbij worden heel verschillende eigenschappen voor partnerkeuze onderzocht, zoals sociale eigenschappen (opleiding, etnische achtergrond), biologische eigenschappen (aantrekkelijkheid, lengte, gewicht) en levensstijl (roken, alcohol, sport). Daarna zal de onderzoeksgroep van Mills het daadwerkelijke zoekproces en de relatieresultaten op de langere termijn onderzoeken en overeenkomsten in gedrag in de loop van de tijd met elkaar in verband brengen.

Prof. dr. M.C. Mills, Rijksuniversiteit Groningen, e-mail: m.c.mills@rug.nl

Verdeling van samenwonende paren naar opleidingsniveau van de partners per startperiode van het samenwonen

Bron: CBS (2009), *Relatie en gezin aan het begin van de 21ste eeuw.* Den Haag: CBS, p. 38.

DEMOS verschijnt 10 x per jaar en wil de kennis en meningsvorming over bevolkingsvraagstukken bevorderen.

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen met bronvermelding wordt op prijs gesteld.
Graag ontvangt de redactie een bewijsexemplaar.

Het NIDI is een instituut van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen.
Het NIDI houdt zich bezig met onderzoek naar bevolkingsvraagstukken.

colofon

DEMOS is een uitgave van het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI).

Redactie: Nico van Nimwegen, hoofdredacteur
Hanna van Solinge, eindredacteur
Peter Ekamper, webredacteur

Adres: NIDI/DEMOS
Postbus 11650
2502 AR 's-Gravenhage
Telefoon: (070) 356 52 00
E-mail: demos@nidi.nl
Internet: demos.nidi.nl / www.nidi.nl
Abonnementen: gratis

Basisontwerp: Harmine Louwé
Druk: Nadorp Druk b.v., Poeldijk

Melinda Mills is hoogleraar Sociologie van de levensloop. Zij is verbonden aan de afdeling Sociologie van de Faculteit Gedrags- en Maatschappijwetenschappen van de Rijksuniversiteit Groningen. Zij sprak op 3 april 2012 haar oratie uit, getiteld: "Fertile frontiers: new approaches to interdisciplinary life course research".